

Ե Գ Ի Պ Տ Ա Ն Ա Յ Ք*)

(Տեղագրական)

Հայ կինը. Վերին Եգիպտոսի քաղաքներու եւ գիւղերու մէջ ցիրուցան եղող հայերը. Լոքսորի իշապանները, Ասուանի ջրամբարը եւ ի Ցէք հանգուցեալ Ցէք Եգնիկ քահանայի թողուցած օրինակելի տպատրութիւնը:

Առմանդ 1904 փետրուար 5 ի Վերին Եգիպտոս

Վերին Եգիպտոսի քաղաքներու եւ գիւղերու մէջ ցիրուցան եղող հայ ժողովուրդին հոգեւոր մխիթարութիւն մը մատուցանելու նուիրական պարտականութեամբ այս երրորդ անգամն է որ իբրեւ այցելու հովիւ կը հրաւիրուիմ այս վիճակի հայերէն:

Վերին Եգիպտոսի մէջ ամենէն շատ թուով բնակուածն հաստատող հայեր կը գտնուին յԱսիութ, ուր կարելի է կեդրոն համարել մնացեալ վայրերու բնակչաց, եւ ուր 12 տան չափ հայեր հաւաքուած են վերջերս շնորհիւ Մարթոսեան եւ Սարգիսեան վաճառատան ծխախոտի ընդարձակ գործարանի ներկայացուցիչ տիար Սիմոն Սարգիսեանի:

Ասիութէն յետոյ Մինէի գիւղաքաղաքի մէջ հաստատուած են հայեր: Այստեղ աւելի հին ժամանակէ ի վեր յաջողած են չորս տան չափ դաղթական հայեր ձեռք բերել բաւական ընդարձակութեամբ հողային կալուածներ եւ շինութիւններ, որպիսի կալուածներու գները տարուց տարի կրկնապատկուելով վրայ են: Իսկ մնացեալ 10-14 վայրերու մէջ բնակողներու թիւը 10-15 չանցնիր: Յաւալին այն է որ վերոյիշեալ երկու կարեւորագոյն վայրերու մէջ ցարդ յաջողութիւն ունեցած չեն գէթ միւսի մատուռ ու նախակրթարան հաստատել: Իմ կարծիքով կամքը միայն կը պակսի. ապա թէ ոչ, միւր կամ միւսը կարող են հաստատել չափաւոր վիճակով մը:

*) Հեղինակը նոյն գրութեամբ ղեկողել է նաեւ Եգիպտոսի մի թերթում. մեզ ուղարկած յօդուածից կրճատել ենք միջանի ոչ կարեւոր տեղերը:

Երրորդ այցելութեամբս այն համոզումն ու հաւատքը կայացաւ յիս թէ հայ կինը աշխարհիս որ անկիւնն ալ իյնալու անբախտութիւնը ունենայ, դարձեալ հայութեան յատկանիշն ամրապէս կը պահպանէ իւր հոգւոյ և մտաց խորերը. որովհետեւ ամեն պատահածս վայրերը խորին զմայմամբ դիտեցի թէ ինչ յուսով ու հաւատով, ինչ կարօտագին ծարաւով կը դիմէ դէպի իւր եկեղեցւոյ պաշտօնեայն, ինչ վստահութեամբ կը բանայ ու կը ներկայացունէ իւր մտային ու հոգեկան վէրքերը:

Անցեալ տարի Վերին և Ստորին Եգիպտոսի հայ դաղթականութեան ազգահամարը կատարուելով Գահիրէի Ազգ. Առաջնորդարանին յանձնուած է արդէն: Բայց թէ քրք կամ թիւ միջոցներ կան այս վիճակներու հայ դաղթականութեան պահպանման մասին.— իհարկէ՝ ձեռնհաս իշխանութեան վրայ պիտի ծանրանայ ապագայի ամենադառն պատասխանատուութիւնը *): Վասնզի Ծնունդի և Զատիկի տօներու առթիւ տարեկան երկու անգամ ինձ նման ապիկար քահանաներու աճապարանօք մի տեղէն միւսը այցելութիւնները բաւարար չեն ժողովրդեան պահպանութեան համար: Մանաւանդ թէ այս կարգի այցելութիւններն աւելի եկամուտ մը ձեռք բերելու համար է քան թէ ժողովուրդը կորստեան վտանգէն ազատելու: Եթէ քաջութիւն և ազնւութիւն ունենանք ճշմարտութիւնը խոստովանելու, Եգիպտոսի մէջ գտնուող եկեղեցականներէն և ոչ մէկս յարմարութիւն կամ ձեռնհասութիւն ունինք այս ամենափափուկ պաշտօնին, գէթ ես իմ մասին կը խոստովանիմ հրապարակաւ:

Անցեալի տխուր փորձերն ակնհերե են թէ՛ այն անտարբերութեամբ այլասեռեցան բազմաթիւ հայ դաղթներ (անձընադիր հովիւներու չ'գոյութեան պատճառաւ): Բուն իսկ եգիպտական աշխարհին մէջ եթէ պատմական ներքին տեսութիւն մ'ունենանք, պիտի տեսնենք թէ քանի՜ հազար հայեր այլասեռուած են դարերու ընթացքին մէջ: Եթէ հետազնին քննութեամբ իմաստասիրելու ելնենք Եգիպտոսի մէկ ծայրէն մինչև միւսը, շատ մը հայաբնակ աւերակներու, վանքերու և եկեղեցիներու վայրերուն պիտի պատահինք: Տակաւին կանգուն կը մնայ Ասիութի շրջակայ խաւիարնակ գիւղերէն մի-

*) Ինչպէս կը տեղեկանանք, Սուտանի, Խարթումի՝ մանաւանդ Հապե-
շիտանի մէջն ալ միութարութեան կարօտ հայեր կան, որոնք իրենց այդ վայ-
րեր դաղթելէն ի վեր երբէք եկեղեցականի մ'երես տեսած չ'են: Այս մասին Ա-
մենայն հայոց Վեհափառ Կաթողիկոսը կարող է ազդու տնօրինութիւն մը ընել,
եթէ ներկայի ծանր տաղնալը թողատքէ իրեն խորհելու և այն հարցի մասին:
Ծ. 8.

ոյն մէջ հայկական տառերով յիշատակագրերու եղծեալ հատ ու կտուր նշաններ՝ փորուած այն տեղի եկեղեցւոյ պատերուն վըրայ, որոյ մասին ակննատես մը պատմեց մեզ յԱսիութ:

Ինչպէս կը պատմուի, Լոքսորէն երկաթուղիով կէս ժամահափ դէպի վեր հեռաւորութիւն ունեցող ու Նեղոսի ձախ կողմի վրայ շինուած «Աւմանդ» գիւղաքաղաքն երբեմն ամբողջութեամբ հայեր եղած են, ուր կը գտնուի ցարդ Հայաստանի նշանաւոր շուներու սերունդ մը իբրեւ ապացոյց անցելոյն հայ բնակչավայր մը լինելուն: Բայց թէ ի՞նչպէս հայ սերունդն անհետացած է, իսկ շուները մնացած են, տակաւին լուսաբանութեան ենթակայ եղող հարց մ'է: Ուսանց կարծիքն է թէ՛ Հայաստանէն իրենց անասուններով գերի բերուած հայ ժողովրդիան հատուած մը մինչև հոս հասուցած ու բնակչութիւն հաստատել տուած են, գուցէ Կղէօպատրա թագուհւոյն ատենով: Հեթանոսութեան իշխանութեան ժամանակի հատուած մը լինելով՝ հեթանոս եգիպտացիներու կրօնքն ու լեզուն ուսանելով այլասեռուած են: Գիւղաքաղաքի անունն ալ կարծել կու տայ մեզ թէ ատենօք հայաշէն գիւղ մը եղած է հոս, և ուր տխուր խորհրդածութեան ներքե կը գրեմ սոյն տողերը:

Լոքսոր քաղաքը, որ Եգիպտոսի հնութեանց կեդրոնը համարուած է, այս օրերու մէջ (եղանակի յարմարութեան պատճառաւ) բազմաթիւ եւրոպացի երկսեռ հնախոյզներ և զօսաշրջիկներ կը գտնուին, ուր ճամբորդներ մինչև Ասսիւական հասնելու համար ստիպուած են Գահիրէէն մինչև հոն հասնող շոգեկառքէն միւսը փոխուելու, լեզուագէտ արաբացի իշապաններու պիտի պատահին անպատճառ, որոնք զանազան լեզուներով կը հրաւիրեն ճամբորդներուն որ հաճին հեծնել իրենց էշերը, գովասանելով նաև իրենց և էշերու լաւութիւնը: Նրբեմըն մինչև անգամ շոգեկառքին մէջ մտնելով, հակառակ իշատէրերու կամաց կը քաշքլուտեն իրարմէ մերթ բռռնցքներ հասցունելով միմեանց: Պատճառը—2-3 դահեկան վարձքն է: Այս օրինակ տեսարանին պատահած են գուցէ և ընթերցողներ, եթէ երբէք Գահիրէի բուրգերուն այցելած են:

Լոքսորի իշապաններու լեզուագիտութեան և ճարպիկութեան մասին հարուստ և միանգամայն աբահ ծնողներէն մինը յայտնած էր. «Եթէ կ'ուզէք որ ձեր զաւակներ առանց ծախքի և դիւրութեամբ լեզուներ ուսանին, մի-մի էշ առէք ու Լոքսոր ղրկեցէք, կարճ ժամանակի մը մէջ քանի մը լեզուներ կ'ուսանին»:

Ասսիւականի նորակառոյց ջրամբարը որ աշխարհիս հրաշալիքներէն մինն է, մօտաւոր ապագայի մէջ պիտի ցոյց տայ

իւր օրհնութիւնները նգիպտոսի ցարդ ջուրի երես չի տեսնող աւազուտ և անհուն անապատներուն: Այս մեծագործ շինութիւնը աւարտած է տարի մ'առաջ, գրեթէ հսկայադիր ու կոփածոյ կռանիթ քարերէ: Ամբողջ շինութիւնը տեւած է վեց ու կէս տարի. ջուրերը կը տարածուին ահագին ընդարձակութեամբ և 6 ու կէս մետրահասի բարձրութեամբ, հարիւրաւոր գիւղատեղեր ծածկելով:

Ծանկալի էր որ նգիպտոսի Հայ գաղութը ժամանակէն օգտուելով՝ կարողանար այս աւազուտ վայրերէն մասնաբաժին մը ձեռք բերելու, վայրեր, որոնք ապագային անգնահատելի դրախտներ պիտի դառնան Նեղոսի օրհնաբեր ջրերու շնորհիւ: Սակայն ինչպէս կ'երևի՝ ալ ժամանակն անցած է. ինչպէս ամեն տեղեր, այնպէս ալ նգիպտոսի մէջ հայ ժողովուրդը Հայաստանի ապագայ յուսով կ'ուզէ ապրիլ: Օտարութեան մէջ հաստատուիլ չուզեր: Այս պատճառաւ ալ չուզեր կալուածներ գնել, որպէսզի իւր սիրտն ալ անշարժ կալուածներու նման չկապուի օտար աշխարհի հետ:

Ինչպէս կը լսեմ, այս նիւթերու վրայ երկարօրէն գրած է հանգուցեալ Տէր Նզնիկ քահանայն և երկար ատեն իւր մտածողութեանց առարկան ըրած է, սակայն վաղահաս մահով զրկուած է իւր խորհրդածութեանց արդիւնքը տեսնելէն: Պէտք է խոստովանիլ թէ հանգուցեալը խիստ լաւ տպաւորութիւն թողուցած է իւր այցելած ժողովրդեան վրայ, ինչպէս Գահիրէի՝ նոյնպէս և Վերին նգիպտոսի հայ ժողովուրդը միշտ գովեստիւք կը խօսին հանգուցելոյն վրայօք: Կ'աւաղեն ու կ'ողբան այնպիսի հազուադէպ եկեղեցականի մը տարածած մահուան վրայ: Հանգուցեալի վայելած անհուն ժողովրդականութեան իցիւ թէ հետեւէին նաև շատերը: Արժանիք մ'է այս, զոր շատ քիչերն ունին:

Ա. քհ. ՇԱՂՈՅԱՆ